

17. Шпилевский П. М. Путешествие по Полесью и белорусскому краю / П. М. Шпилевский. – Минск : Полымя, 1992. – 251 с.
18. Энциклопедия символов / сост. В. М. Рошаль. – М. : АСТ ; СПб. : Сова, 2006. – 1007 с.

SUMMARY

Bialiaeva Sviatlana

Solar symbols in a decor of national habitation in territory of the Western Polesye

In the report solar symbols in a decor of national habitation of the Western Polesye are considered, characteristic compositions for this region with the sun image come to light and analyzed, parallels with an architectural decor of Russia and Ukraine are drawn.

Михайло Відейко,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту археології АН України (Київ)*

САКРАЛЬНІ ЗНАКОВІ СИСТЕМИ У ТРИПІЛЬСЬКІЙ КУЛЬТУРІ (друга половина VI – початок III тис. до н. е.)

Трипільська кераміка, пластика зберегли до наших днів численні зображення – орнаментальні композиції, знаки, символи. Поза всякими сумнівами, вони містили важливу для їхніх творців інформацію, надавали виробам певних якостей. Тому виникає необхідність спробувати дослідити це явище, як ще одне джерело відомостей про давню цивілізацію.

Історія досліджень змістового значення трипільсько-кукутенської орнаменталії, а також знакових систем різного часу налічує понад сто років (Ткачук, 2004 а, с. 434–450). Об'ємна знакова система з мініатюрних глиняних виробів існувала паралельно з іншими. Мета нашого огляду – відобразити, хоча б у загальних рисах, сучасний стан, результати та основні напрями наукових розробок у цій галузі.

Результати нових досліджень, археологічні відкриття, зроблені на Балканах, в ареалі поширення найдавніших хліборобських культур Європи свідчать про виникнення та досить тривале існування місцевого різновиду сакральної писемності в середовищі таких культур, як Вінча, Коджадермен – Каранове – Гумельниця, Діміні та інші, не пізніше ніж другої половини VI – в V тис. до н. е (Haarman, 2004, p.14). На разі необхідним є визначення місця та ролі у цьому процесі носіїв трипільської культури, на прикладі матеріалів якої ми також можемо спостерігати процеси зародження праісторичних знакових систем та давньої писемності (Merlini, 2007, с. 113–136, Videiko, 2004).

Враховуючи походження трипільської культури, цілком логічно шукати серед її матеріалів, починаючи з раннього етапу, знаки, схожі на ті, що були поширені в неолітичних культурах Балкан та Центральної Європи.

Вже на кераміці раннього періоду трипільської культури можна побачити низку знаків, які можуть бути виокремлені з орнаменталії. Вони розміщені як у межах

орнаментальних композицій, так і поза ними. Знаки наносили за допомогою заглиблених (врізних) ліній, іноді малювали фарбою. Враховуючи, що заглиблені лінії, як правило, заповнювали білою пастою, а простір між ними фарбували вохрою в червоний колір, тло могло бути чорним, певне значення могла мати кольорова гама символів. Її складові – три кольори: червоний, білий, чорний. Традиція використання кольору при нанесенні знаків та орнаментальних композицій набула ще більшого поширення з появою на етапі VI справжнього мальованого посуду.

Одним з найулюбленіших місць для знаків на керамічному посуді є верхня частина ручок покришок, денця посудин, медальйони, включені в орнаментальні композиції. Як правило, це прості фігури – хрест, коло; останнє буває розділене лініями на овали тощо. Певні знаки можуть бути центрами, які пов'язані іншими елементами в динамічні орнаментальні композиції. Так, знак кола у різних варіаціях його заповнення є одним з двох-чотирьох вузлових елементів на горщиках, вазах, фруктовницях та грушоподібних посудинах.

Особливо слід виділити знаки, розміщені поза орнаментами. Їх кількість невелика. Це переважно хрести та хрестоподібні композиції з груп паралельних рисок на денцях посудин.

Вирізняється своєю складністю окреме зображення на придонній частині горщика з поселення Бернашівка (розкопки В. Г. Збеновича): перевернута трапеція, від лівого кута якої відходить з нахилом вліво коротка лінія, далі – дві паралельні, біля правого кута зображено нахилений V-подібний знак. Воно розміщене поза орнаментальною композицією, нижче від подвійної прокресленої лінії, яка відділяє від неї придонну частину посудини. Описане вище зображення, можливо, є лігатурою з чотирьох простих знаків. За принципом побудови воно нагадує лігатури зі знаків культури Вінча (Winn, 1981).

На антропоморфній статуетці з поселення Нові Русешти ІБ (Молдова, розкопки В. І. Маркевича) у верхній частині зображено лігатуру із знаків, що являють собою різного роду “гребінці” та групи ліній (Черныш, 1982, табл. 56 – 11) ¹.

На поселеннях раннього етапу в Румунії виявлено фрагменти кераміки, пластику, а також глиняні таблички з окремими знаками або групами знаків, у тому числі лінійними, які подібні до знаків культури Вінча. Групи знаків та окремі знаки є на кераміці з поселення Траян – Дялул – Віей (фаза Прекукутень І). Найбільша лінійна група знаків виявлена на піддоні фруктовниці з поселення Тирпешть III (Черныш, 1982, табл. 56 – 3, 7; табл. 83 – 13, 18, 19, 20).

Зображення на статуетках раннього етапу з території Молдови та України найповніше було враховане свого часу А. П. Погожевою. Вона виділила близько 56 “видів орнаменту” (фактично, знаків), а також проаналізувала систему їх розміщення та взаємну кореляцію (Погожева, 1983, табл. 7 – 12). Серед цих знаків бачимо ті самі, що й на посуді – спіралі, кола, хрести, зірка, свастики, а також притаманні лише антропоморфній пластиці. Дуже популярним знаком, який зображено на статуетках раннього етапу трипільської культури, був розділений усередині на чотири частини ромб. Його розміщували як на животі, так і на грудях, спині, задній частині статуеток.

1 Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. – М., 1982. – Табл. 56 – 11.

На статуетках культури Прекукутень та Трипілля А (Тирпешть III, Лука-Врублевецька) зафіксовано знак у формі прямокутника з розміщеними в ньому 1–2 лініями, паралельними довгій стороні прямокутника (Черныш, табл. 56 – 3, 6). Більш давні зображення цього знака відомі на посуді культури лінійно-стрічкової кераміки. Цікаво, що подібний знак відтворено на конічній покришці трипільської культури (колекція “ПЛАТАР”), яку датовано етапом VI – II. На ній чотири такі знаки утворюють динамічну свастикоподібну композицію.

Той факт, що частина знаків є спільною для кераміки та пластики, можна розглядати як свідчення їх універсального характеру. Ідентичними є правила монтажу знаків на цих категоріях виробів. Майже повністю відсутні лінійно розташовані групи знаків, за винятком найдавніших зразків кераміки з фази Прекукутень I. Складається враження, що впродовж раннього етапу Трипілля – Прекукутень навички лінійного використання знаків було втрачено, а самі знаки, загальне число яких становить близько 70–80, використовувалися переважно як елементи орнаментальних композицій.

На етапі VI (Кукутень А) набуває поширення мальована кераміка. Однак все ще зберігається традиція прикрашання посуду заглибленим орнаментом. Саме на цій категорії виробів трапляються знаки, характерні для початкового етапу розвитку трипільської культури. Це насамперед хрестоподібні композиції на ручках покришок. Елементи композицій на стінках посудин виділити доволі складно. Тут можна знайти ромби, овали, групи рисок – вертикальних і горизонтальних, кола, спіралі тощо. З’являються зображення місячних серпиків. Так само частина цих символів виступає вузловими елементами орнаментальних композицій.

Можна простежити подібні елементи в орнаментатії на мальованому та заглибленому посуді, отже, відбувався поступовий перенос давньої традиції нанесення знаків на новий технологічний рівень. Для цього процесу характерна стилізація, хоча є випадки досить докладного відтворення старих знаків у техніці розпису.

З поширенням трипільської культури на Схід на етапі VI, а особливо VI–II, прискорився процес формування локальних варіантів Трипілля. При цьому архаїчні способи нанесення орнаментатії, а також старі символи найповніше збереглися саме у віддалених на схід регіонах поширення культури.

Наприклад, архаїчні традиції використання та створення знаків продовжили своє існування на територіях східнотрипільської культури, пам’ятки якої збереглися на Середньому Дніпрі до етапу CI включно. Хоча вони й зазнали значного впливу з боку “мальованого” Трипілля, але на поселеннях Подніпров’я на етапах BII та CI можемо знайти досить представницький набір давньої трипільської символіки, виконаної у традиційній техніці заглибленого орнаменту. Водночас у такій самій техніці зображують нові антропоморфні та зооморфні символи, рослини тощо – знаки, типові саме для мальованої кераміки з навколишніх територій.

Можна також простежити існування окремих символів, зокрема й нових, паралельно на мальованому та прикрашеному заглибленим орнаментом посуді. Це добре простежується на прикладі такого елементу, як “овал-крапля”. Останній став важливим елементом композицій вже на ранньому етапі – трапляється на грушоподібних посудинах та покришках із “змійними” сюжетами. У його заповненні є риси, крапки. На етапі VI–II подібні овали зображені як у заглибленому, так і в

мальованому орнаменту на тих же покришках і грушоподібних посудинах, до того ж форми вже досить помітно змінилися. При цьому зростає варіабельність знака “овал-крапля” за допомогою заповнюючих елементів – рисок, ліній, крапок чи груп цих елементів.

“Овал-крапля” входить у досить складні блоки знаків, об’єднаних в орнаментальні композиції. Прикладом такого блоку може бути покришка з поселення Заліщики. У верхній частині її розміщено композицію, складовою якої є шість овалів-крапель (чотири розташовані симетрично, два у колі в центрі), лінзи-овали, трикутники, Х-подібний символ у центрі тощо. При цьому використано дві фарби – червону і чорну, а також біле тло. Таким чином композиція включає “позитивні” і “негативні” елементи зображення, а кольорова гама, цілком імовірно, несе певну інформацію нарівні з графемами.

Подібні твори характерні як для етапу VI, так і для етапу VI–II і є вінцем декоративного перетворення та використання старої, неолітичної символіки. Зіставлення набору знаків етапу VI–II та наступних етапів трипільської культури показує, що спільним для них є базові знаки (коло, хрест, лінза-овал, овал-крапля, крапка, відрізки паралельних ліній, спіраль тощо), а також правила їх монтажу.

Водночас фінал етапу VI–II – початок етапу VII можна розглядати як переломну межу в розвитку знакових систем Трипілья – Кукутень, після якої відбувається активізація знакотворчої діяльності, яка привела до збільшення числа уживаних знаків у кілька разів. Перебіг зазначеного процесу впродовж IV – початку III тис. до н.е. досить докладно висвітлено у працях Т. М. Ткачука (Ткачук, 2004 б; Ткачук, 2005; Ткачук, Мельник, 2005).

На думку М. Мерліні, конвергенція між так званим Дунайським письмом та кукутенсько-трипільською знаковою системою зрештою привела до формування двох тісно пов’язаних центрів розвитку знакових систем – Дунайського та Молдавсько-Українського (Merlini, 2007, с. 133).

Окрім згаданої вище знакової системи, носії культури Трипілья використовували також так звану об’ємну. Серед мініатюрних виробів з глини, знайдених на поселеннях, дослідники виділяють групу предметів геометричних форм — кульок, конусів, півсфер, циліндрів тощо. Висловлено різні думки з приводу їх призначення. Є підстави бачити у них символи, які застосовувалися під час культових церемоній та облікових операцій.

Глиняні вироби геометричних форм відомі на поселеннях від фіналу Трипілья А до початку Трипілья СII включно, від першої половини V до кінця IV тис. до н. е. Найдавніші з відомих нам виробів виявлені С. М. Бібіковим під час розкопок поселення Лука-Врублівецька на Дністрі (Бібіков, 1953, с. 363, табл. 71 – в, д, л–п). На ранньотрипільському поселенні Ленківці К. К. Черниш знайшла конус, прикрашений врізним орнаментом у формі спіралі (Черниш, 1959, табл. XII – 32). Мініатюрні конуси М. Я. Рудинський знайшов під час розкопок поселення Озаринці (етап VI). Відомі подібні вироби з розкопок багатощарового поселення Поливанів Яр, які проводилися під керівництвом Т. С. Пассек, датовані етапами VI та VI–II Трипілья.

Виявлено кінчні фішки (5 екземплярів) та дископодібний виріб з насінками по краю (“хлібець”?) на поселенні Кліщів (Трипілья VI–II), яке досліджував І. І. Заєць

(Заец, Рыжов, 1992, с. 137, рис. 135 – 4, 6, 7, 8, 9). На поселенні Ворошилівка (етап ВІІ) С. О. Гусев у заглибленні № 2 виявив 14 конусів, кілька керамічних «хлібців», уламки 93 антропоморфних статуеток, розвал кухонного горщика, кістки бика (Гусев, 1995, с. 227; рис. 70 – 10–13). Під час розкопок житла на поселенні Конівка виявлено глиняні конуси, вершини яких модельовані у вигляді голів тварин – бика й оленя, а також людини. Крім того, тут були звичайні конуси, кульки, півсфери, мініатюрне зображення кабана (Шмаглій, Рыжов, Шумова, 1987, с. 425). Під час розкопок комплексу «Е» в Майданецькому у ямі виявлено кілька десятків конусів, кульок, півсферичних та інших глиняних виробів. Поруч знайдено велику кількість дрібної зооморфної пластики, а також фрагменти антропоморфних статуеток – усього близько 140 виробів. Під час дослідження ями VI біля комплексу «Ж» подібні вироби знайдено поруч з численими фрагментами антропоморфних статуеток, мальованого посуду та кістками тварин. Окремі знахідки кульок та конусів відомі також із руїн різних житлових споруд на цьому ж поселенні (Шмаглій, 2001, с. 18; 48; 96, – рис.7).

Підсумовуючи наведені приклади знахідок глиняних дрібних виробів геометричної форми можна зробити такі висновки. Виявляють їх у культурному шарі, серед залишків жител. Більшість знайдено у ямах (які іноді називають культовими), де вони лежали часто поряд із антропоморфною або зооморфною пластикою. Знаходять одночасно від одного до кількох десятків виробів різних форм.

Дослідники по-різному тлумачили призначення цих глиняних виробів. Т. Пассек вбачала у них печатки — «пінтадери», знаходячи їм аналоги у Єгипті та на Сході. С. М. Бібіков, В. І. Маркевич, І. І. Заєць відносили їх до числа іграшок (Бібіков, 1953, с. 201; Маркевич, 1981, с. 20, рис. 13). К. К. Черниш розглядала їх серед культових виробів (Черныш, 1982, с.248). В. І. Балабіна звернула увагу на різні розміри та технологію виконання конусів з Конівки, які мають наверх. Різницю у розмірах та пофарбуванні фішок, вважає дослідниця, можна трактувати як відображення певної ієрархії перонажів, яких вони уособлюють (Балабіна, 1998, с. 165–166). На її думку, «фішки» з Конівки можуть відповідати фрагменту досить складної та структурованої системи образних знаків і використовувалися під час культових церемоній (Балабіна, 1998, с. 227).

Ми свого часу звернули увагу на те, що аналогічні речі, виготовлені з глини, відомі з розкопок неолітичних та енеолітичних пам'яток Близького Сходу, Ірану, Месопотамії (Відейко, 1987, с. 32–33), починаючи з IX тис. до н. е. Там їх знаходять до шарів IV тис. до н. е. включно. Місце знахідок – житла, поховання, але найбільше – в будівлях, що інтерпретуються дослідниками як давні храми. За раз знаходять від одного до 70-ти виробів різних форм. В англomовній літературі за ними закріпилася назва «tokens» – «жетони» (Jasim, Oates 1986, p.348–362). Дослідники давніх культур Сходу, Д. Шман-Бессера, Л. Оппенгейм, Г. Ніссен, П. Ам'є та інші доводять, що ці «жетони» використовували при облікових операціях, насамперед у храмових господарствах. Спочатку «жетони» відтискали на поверхні посудин, у яких їх потім запечатували для зберігання. Згодом від посудинок відмовилися і перейшли на таблички, а з часом зникли глиняні «жетони», які залишилися тільки як зображення на табличках. Коли близько середини IV тис. до н. е. у Месопотамії та Єламі виникає і широко запроваджується писемність, деякі глиняні «жетони» стали прототипами

символів числівників та окремих речей (Schmandt-Besserat, 1979, p. 19–48; Vallat, 1986, fig. 1 та ін.).

Так, у шумерському протописмі IV тис. до н. е. зображення кульки – наколювання стилем на табличці – передавало число 12, конус – зображався трикутником – одиницю; сфера зображена у формі напівкола, означала 60. В Еламі була прийнята десяткова система. Диск із прокресленим хрестом, який зображали у формі кола, означав назву тварини – вівці. Таким чином, комбінація на глиняній табличці, яка складалася з кола та трьох клинців разом з таким знаком, мала означати 15 овець (Nissen, 1986, Fig. 1). З приводу подібного трактування “жетонів” виникла дискусія, при цьому не всі науковці поділяють точку зору згаданих вище дослідників, наголошуючи насамперед на сакральному значенні глиняних виробів геометричних форм (Антонова, 1998, с. 193–196).

Отже, так звана «дрібна геометрична пластика» трипільської культури (ця назва у трипільсьзнавчій літературі відповідає “жетонам”) типологічно та за обставинами знаходження не відрізняється від своїх аналогів на Сході. Те, що ці вироби відомі з Прекукутень – Трипілля А, може свідчити про їхнє походження з комплексів попередніх культур. Зв’язок давніх неолітичних культур Південно-Східної Європи з Давнім Сходом не викликав сумнівів у більшості європейських археологів. В Анатолії подібні вироби також відомі, зокрема з комплексів, синхронних Трипіллю CI – CII – поселення Демірчі-Гуюк (Obladen-Kauder, 1996, abb. 142; tafel 103, 108 – 7–15).

Трипільська об’ємна знакова система включала числівники – кульки, конуси, півсфери. Трапляються також дрібні зображення речей, тварин. У Майданецькому знайдено мініатюрний глиняний диск з накресленим хрестом, подібний до знака “вівця” з комплексів Північної Месопотамії. Обставини знахідок – переважно в культових місцях – дозволяють припустити, що трипільці могли за допомогою «жетонів» вести облік пожертв тощо. Використання глиняних символів під час культових церемоній (Балабина, 1998, с. 165–166) не суперечить такому висновку, адже й об’ємна знакова система трипільців, так само як і мальована (Ткачук, Мельник, 2000, с. 142; 214–215; 226–228), ще не вийшли в цілому за межі сакральної сфери.

Важливим є те, що носії трипільської культури впродовж тривалого часу, а саме VI–IV тис. до н. е., використовували і створили низку знакових систем, подібних до тих, на основі яких виникла писемність в Месопотамії. Зв’язок знакових систем Трипілля з аналогічними традиціями цивілізації Старої Європи, особливо на ранньому етапі, був досить значним. Таким чином, можна говорити про наявність певного «єдиного інформаційного простору», у якому функціонувала ця система, пов’язана з традиціями давніх хліборобських спільнот Європи.

На думку фахівців, застосування знаків та писемності на культових речах передбачає їхній зв’язок із системою вірувань та релігійними церемоніями. Водночас ця знакова система належить до початкової фази розвитку писемності і не придатна для запису мови чи довгих літературних текстів (Merlini, 2007, с. 132–133). Подальший її розвиток фактично припинився із зникненням культурної спільноти Трипілля–Кукутень. Однак частина знаків збереглася і відтворювалася впродовж III–II тис. до н. е. носіями культур бронзового віку, зокрема катакомбної та зрубної, так само у сакральній сфері (Пустовалов, 2005, с. 94–99).

Подальше дослідження давніх знакових систем, пов’язаних із сакральними традиціями, важливий у різних напрямках – від нагромадження фактичного

матеріалу до аналізу спадковості та закономірностей розвитку цих систем у часі та просторі.

1. Антонова Е. В. Месопотамия на пути к первым государствам. – Москва: Восточная литература РАН, 1998. – 223 с.
2. Балабина В. И. Фигурки животных в пластике Кукутени – Триполья. – Москва: ТОО “Старый сад”, 1998. – 270 с.
3. Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевская на Днестре // Материалы и исследования по археологии СССР. – М.: Наука, 1953. – Вып. 38. – 460 с.
4. Видейко М. Ю. Глиняные знаки – символы трипольской культуры // Актуальные проблемы историко-археологических исследований: Тезисы докладов VI Республиканской конф. молодых археологов. Киев, октябрь 1987 г. – Киев: Наукова думка, 1988. – С. 32–33.
5. Гусев С. О. Трипільська культура Середнього Побужжя. – Вінниця: Антекс – УЛТД, 1995. – 304 с.
6. Заец И. И., Рыжов С. Н. Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге. – Киев: МСНИП „Теллус“, 1992. – 177 с.
7. Погожева А. П. Антропоморфная пластика Триполья. – Новосибирск, 1983. – 145 с.
8. Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. – К., 2005. – 412 с.
9. Ткачук Т. М. Історія досліджень змістового значення трипільсько-кукутенської орнаменталії // Енциклопедія Трипільської Цивілізації. – К., Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 1. – С. 434–450.
10. Ткачук Т. М. Мальований орнамент посуду Трипілья – Кукутень (етапи VII–CII–гII) // Енциклопедія Трипільської Цивілізації. – К., Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 1. – С. 451–458.
11. Ткачук Т. М. 2004 в // Енциклопедія Трипільської Цивілізації. – К., Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 1. – С. 462–468.
12. Ткачук Т. М. Знакові системи Трипільсько-Кукутенської спільності (Мальований посуд). – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 418 с.
13. Ткачук Т., Мельник Я. Семіотичний аналіз трипільсько-кукутенських знакових систем (мальований посуд). – Івано-Франківськ: Плай, 2000.
14. Ткачук Т. М., Мельник Я. Г. Семіотичний аналіз трипільсько-кукутенських знакових систем (мальований посуд). – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 208 с.
15. Черниш К. К. Ранньотрипільське поселення Ленківці на Середньому Дністрі. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. – 92 с.
16. Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР – М., 1982. – С. 166–347.
17. Шмаглій М. М. Великі трипільські поселення і проблема ранніх форм урбанізації. – Київ: МП „Тираж“, 2001. – 129 с.
18. Шмаглій Н. М., Рыжов С. Н., Шумова В. А. Раскопки трипольского поселения у с. Коновка // Археологические открытия 1978 года. – Москва: Наука, 1979. – С. 425.
12. Haarman H. The Challenge of the Abstract Mind: Symbols, Signs and Notational Systems in European Prehistory // Signs of Civilization International Symposium on the Neolithic Symbol System of Southern Europe: Exhibition catalogue. – Novi Sad, 2004.
13. Jasim S. A., Oates J. Early tokens and tablets in Mesopotamia: new information from Teii Abada and Tell Brak World Archaeology, 1986. – Volume 17, No 3. – P. 348–362.
14. Merlini M. Did Precucuteni And Cucuteni Culture developed a Script?// Трипільська культура. Пошуки. Відкриття. Світовий контекст (до 100-річчя від дня народження

- О. Ольжича): Збірка наукових праць / Упоряд. М. Відейко, С. Кот. – К.: ТОВ «Спадщина» ЛТД, 2007. – С. 113–136.
15. Nissen H. J. The archaic texts from Uruk // *World Archaeology*, 1986. – Volume 17, No 3. – С. 317–334.
16. Obladen-Kauder J. Die Kleinfunde aus ton, knochen und metall. – Demircihüyük. – Mainz: Philipp Von Zibern, 1996. – Band IV.
17. Schmandt-Besserat D. An archaic recording system in the Archaic Uruk – Jemdet Nasr period // *American Journal of Archaeology*. – 1979. – Volume 83. – P. 19–48.
18. Vallat F. The most ancient scripts of Iran: the current situation // *World Archaeology*. – 1986. – Volume 17, No 3. – С. 335–347.
19. Videiko M. Signs and sign systems of the Trypillia culture. BC // *Signs of Civilization: International Symposium on the Symbol System of Southeast Europe*. – Sebastopol, 2009. – С. 5400–2750.
20. Winn M. M. Shan. Pre-writing in South-Eastern Europe: The Sign System of the Vinca Culture 4000 BC. – Los-Angeles, 1981. – 118 p.

Ірина Вовк,

*завідувач відділу Інституту
релігієзнавства Львівського музею історії релігії*

МІФОЛОГІЧНИЙ СВІТ СТАРОДАВНЬОГО ШУМЕРУ. «старі» і «нові» боги шумеро-аккадської міфології

Міфологічний світ стародавнього Шумеру, пізніше «царства Шумеру і Аккаду» – стародавньої Вавилонії, охоплює період у 1,5 тисячі років, умовно поділяється на два періоди – «допотопний» і «післяпотопний», що пов'язані не тільки з будівництвом каналів і приборканням річки Євфрат (остання чверть IV тис. до н. е.), а в основному з розвитком державотворчих процесів – спочатку це I династія Урука (правителі якої стали богами «допотопного» списку), а далі держава Саргонідів (правителі якої ввійшли у перелік «післяпотопних»), і зрештою, царі міста Ура (XXI ст. до н. е.) внесли у міфологію тему космологічної війни, коли на зміну «староавілонським» богам приходять «післястароавілонські» – на чолі з Мардуком.

Ключові слова: шумеро-аккадська міфологія, «царства Шумеру і Аккаду», держава Саргонідів, список богів «А» з Фари, герої Урукського циклу, космічні міфи: «допотопні», «післяпотопні», бог Мардук – «Сонце-Син».

Світ IV–III тис. до н. е. – це світ кінця кам'яного віку і початку віку металу. Вся нескінченна зона лісів Європи, Азії та Африки була заселена напівдикими мисливськими племенами. Лише у смугі сухих субтропіків, від нинішньої Іспанії до Китаю, посеред степів блукали племена вівчарів, що не мали ані коней, ні верблюдів – і тому ще не перетворилися на кочовиків.

Окремими оазами були райони розселення примітивних ранніх землеробів. Вони жили в родових селищах, дерев'яними, роговими або камінними мотиками обробляли поля, збирали врожай напівдикого ячменю, полби та пшениці за допомогою дерев'яних чи глиняних серпів з кремінними зубцями. Там, де природні